

УДК 378+373.3.11.3-051:005.32

ПАВЛОВА О.Г.

*викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, elen.pavlova@gmail.com*

Україна, Харків

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Статтю присвячено визначенню діагностичних напрямів рівня сформованості професійної мотивації до педагогічної діяльності майбутніх учителів початкових класів. Розглянуто роль методик діагностики професійної мотивації майбутніх учителів початкових класів протягом навчання у закладі вищої освіти. Представлено визначенні критерії, показників та рівнів сформованості професійної мотивації, які забезпечують контроль та об'єктивні висновки результативності спеціально створених педагогічних умов. Доведено, що діагностика дозволить на науковій основі здійснювати процес навчання, орієнтуючись на цілеспрямовану організацію процесу формування професійної мотивації до педагогічної діяльності.

***Ключові слова:** професійна мотивація, вчитель початкових класів, діагностика, професійна підготовка, педагогічна діяльність.*

Сучасний рівень розвитку суспільства, науки та виробництва висуває все більш високі вимоги до фахівців будь-якої спеціальності. Вирішення цих завдань набуває особливої гостроти в міру того, наскільки близькі ті чи інші фахівці до сфер життєдіяльності людини. В першу чергу це відноситься до випускників педагогічного закладу вищої освіти, тому що позитивні зміни в освіті, які ми спостерігаємо останнім часом, характеризуються гуманістичним,

спрямованим на інтереси та потреби особистості підходом у навчально-виховному процесі, висувають особливо високі вимоги до педагога та його підготовки (В. Данильчук, В. Серіков, В. Сластьонін).

Актуальним стає виявлення психолого-педагогічних умов, що забезпечують становлення суб'єктності, яка, в свою чергу, стимулює цілеспрямований професійно орієнтований саморозвиток і головне – потребу в ньому. Одним з ключових напрямків оптимізації особистісно професійного розвитку та самовдосконалення майбутнього вчителя початкових класів виступає формування і розвиток у нього професійної мотивації до педагогічної діяльності. Мотивація слугує внутрішньою, рушійною силою, забезпечує професійну спрямованість та бажання до самовдосконалення.

Професійній мотивації дослідники питання професійної підготовки приділяють значу увагу, особливо якщо говорити про структуру діяльності майбутнього спеціаліста. Це пояснюється тим, що дане поняття є основним, яке використовують щоб пояснити мотиви, рушійні сили здобуття конкретної професії. Б. Ананьєв, П. Анохіна, В. Асєєва, Л. Божович, В. Вилюнас, В. Давидова, Е. Ільїн, В. Ковальов, А. Леонтєв, Б. Ломов, П. Якобсон, J. Nuttin, R. Whip. у своїх роботах висвітлюють результати досліджень самого поняття «мотив», його природу, структуру, особливості процесу формування й розвитку мотивації.

Зокрема, у науковому доробку дослідників питання формування професійної мотивації майбутніх учителів початкової школи (О.Буздуган, А.Говдош, Л. Кацова, Б. Маматов, Т. Марченко, І. Онищенко, В. Цветкова) розглядаються різні аспекти цієї проблеми. Але донині, не зважаючи на доволі велику кількість методологічних та теоретичних розробок, залишається гострим питання розробки програми діагностики, що дозволить отримати данні відносно структурних компонентів мотиваційної сфери та динаміки її формування. Застосування доречних діагностичних методик дозволить на науковій основі здійснювати процес навчання, орієнтуючись на більш цілеспрямовану організацію процесу формування професійної мотивації до

педагогічної діяльності.

Мета статті – визначення напрямів діагностики сформованості професійної мотивації до педагогічної діяльності майбутніх учителів початкових класів на етапі навчання у закладі вищої освіти.

У своїх дослідженнях І. Гутник акцентує увагу на розгорнутості в часі педагогічної діагностики. Педагогічний процес авторка розкриває як циклічне явище, в якому здійснюється перехід між різними циклами реалізації цілей. На підставі такого підходу до педагогічної діагностики, робимо висновок про необхідність використання в процесі педагогічного діагностування поєднання різних її видів – пошаровий та тривалий (лонгетюдний) [1, с. 48].

Досліджуючи професійну мотивацію майбутніх учителів початкових класів під час навчання у ЗВО, можна натрапити на певні труднощі, зрештою як і у процесі діагностики мотивації особистості в цілому. Пояснюємо це обмеженням аналізу мотивів діяльності і поведінки, які утворюють ядро особистості, та свідомо чи підсвідомо, проте постійно старанно охороняється самою людиною від стороннього проникнення. Через те, пояснення причин тих чи інших вчинків особистості необхідно порівнювати з реаліями її поведінки.

Професійна мотивація, як предмет дослідження, передбачає обов'язкову розробку комплексу методик, які дозволять виявити специфіку формування професійної мотивації саме майбутніх учителів початкових класів починаючи з першого року навчання. Також, в ході дослідження необхідно визначити рівень значимості окремих мотивів, що слугують збудником особистої активності студента. Діагностичний комплекс складала методики, які ґрунтуються на теоретичному аналізі мотиваційної проблематики. Залежно від актуальності усвідомлення особистістю мотивів необхідно використовувати прямі та непрямі методики діагностування, які націлені виявити провідні компоненти професійної мотивації та рівні її сформованості. Під час розробки та укладання діагностичного комплексу нами було використано вже знані методики вивчення професійної мотивації, передбачено використання розробленого анкетування, проведення спостереження, бесід, аналіз результатів навчальної та

практичної діяльності студентів.

Основним інструментарієм, що забезпечує контроль та об'єктивність висновків щодо ефективності впровадження спеціальних педагогічних умов формування професійної мотивації до педагогічної діяльності майбутніх учителів початкових класів у дослідженні є визначені критерії, показники та рівні сформованості.

З метою визначення критеріїв важливо виокремити ключові компоненти професійно-мотиваційної сфери. Нами було розкрито наступні структурно-функціональні компоненти сформованості професійної мотивації до педагогічної діяльності майбутніх учителів початкових класів:

1) змістовний компонент, якому характерно виявлення сукупності професійних знань, вкрай важливих для рішення завдань професійного спрямування; включає уміння, навички, досвід та рівень обізнаності майбутнього вчителя початкових класів щодо професійної діяльності;

2) мотиваційний компонент характеризується особистісним ставленням до обраної професії вчителя початкових класів та охоплює мотиви, цілі, потреби, ціннісні установки, спрямованість особистості, засвідчує значення навчально-практичної підготовки особисто для кожного студента; містить професійно важливі якості особистості вчителя, що забезпечують ефективне виконання навчально-виховної діяльності;

3) особистий компонент, якому характерно вивчення сукупності індивідуальних особливостей студента, які в свою чергу є складовими здатності до самоаналізу, самовдосконалення, саморозвитку та здійснення майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Враховуючи вище зазначене, нами було визначено критерії сформованості професійної мотивації до педагогічної діяльності у майбутніх учителів початкових класів:

- когнітивно-операційний (сформованість системи знань, умінь і навичок; усвідомлення цінності навчальної діяльності, міжособистісних стосунків та власного розвитку студента);

- мотиваційно-смісловий (сформованість системи мотивів; мотиваційна спрямованість професійних інтересів і потреб, педагогічна спрямованість на досягнення вищих щаблів професійної майстерності; особистісно-ціннісне ставлення фахівця до професії);

- аналітико-оцінний (здатність до самоаналізу, самооцінювання, самовдосконалення, саморозвитку; розуміння перспектив і завдань розвитку обраної професійної сфери).

Визначені критерії взаємопов'язані, проте їх вплив протягом процесу формування професійної мотивації майбутнього вчителя початкових класів динамічний, він зазнає змін залежно до рівнів їх розвитку. Важливо пам'ятати про той факт, що формування професійної мотивації відбувається не відразу, кожен студент розвивається відповідно власного темпу та необхідних власне для нього умов.

Також, враховуючи теоретичний аналіз проблеми дослідження та відповідно визначеним критеріям і показникам були визначені такі рівні сформованості професійної мотивації до педагогічної діяльності у майбутніх учителів початкової школи: високий, достатній, початковий.

Плануючи підвищити ефективність способів керування адаптацією студентів до нових умов навчання, покращити психолого-емоційний клімат в академічних групах, зменшити кількість студентів, які відраховуються у зв'язку з академічною заборгованістю, підвищити особисті вимоги студентства до себе, як майбутнього вчителя початкової школи можливо за умови вивчення та врахування мотивів вступу майбутніх педагогів до закладу вищої освіти. Відповідно до цього нами було розроблено анкету, що включає 23 питання стосовно професійного вибору студентів, їх відношення до майбутньої педагогічної діяльності, переваг та недоліків обраної професії, а також чинників, що слугували орієнтиром вибору професії.

Результати проведеного анкетування дозволять виявити мотиви, які стали провідними для абітурієнтів на етапі вступу до педагогічного закладу вищої освіти, визначити загальну ерудованість студентів, специфіку способу їх

життя, особливості професійного самовизначення й т.д. Можливе непогодження діагностичних даних можна пояснити об'єктивно-суб'єктивними установками, соціальними умовами, інтересами, захопленнями та якістю загальноосвітнього навчання.

З метою вивчення сили вираження та ієрархію мотивів навчальної діяльності вважаємо доцільно використати методику «Діагностика навчальної мотивації студентів», яку було розроблено опираючись на опитувальник А. Реана та В. Якуніна [2] й адаптовано відповідно цілям дослідження професійної мотивації. А якщо точніше, то нами, частину запропонованих авторами мотивів, було замінено мотивами, які відносяться до виділених основних структурних компонентів професійної мотивації, а саме було включено:

- навчально-пізнавальні мотиви: «придбати глибокі і міцні знання в галузі педагогічної професії», «будь-які знання знадобляться в майбутній професії», «щоб дати відповіді на конкретні навчально-професійні питання»;

- спеціальні (професійні) мотиви: «стати висококваліфікованим фахівцем педагогом», «тому що від успіхів в навчанні залежить моє майбутнє становище», «забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності»;

- особисті мотиви: «успішно продовжувати навчання на наступних курсах», «домогтися схвалення батьків і оточуючих». Загалом методика включає такі мотиви: особистісні, уникнення, престижу, професійні, навчально-пізнавальні, соціальні.

Виявлення ціннісних орієнтацій студентів є необхідним компонентом загальної діагностики професійної мотивації до педагогічної діяльності майбутніх учителів початкових класів. Відповідно до цього нами пропонується використати методику М. Рокича «Ціннісні орієнтації» [3], яка складається з термінальних та інструментальних класів цінностей та була дещо модифікована відповідно специфіки суб'єкта дослідження. Фах вчителя початкових класів був внесений нами до списку термінальних цінностей, як пріоритетної життєвої цінності, а сама педагогічна діяльність внесена до списку інструментальних цінностей. Аналіз результатів даної методики дозволить оцінити ієрархію

цінностей студентів факультету початкової освіти та визначити їх домінуючі життєві цінності.

Методика К. Замфіра «Мотивація професійної діяльності» в модифікації А. Реана, яка ґрунтується на концепції щодо внутрішньої та зовнішньої мотивації дозволить оцінити рівень сформованості професійної мотивації студентів. Хочемо звернути увагу на те, що аналізувати внутрішню мотивацію особистості студента варто за умови, коли діяльність, в нашому випадку професійна, має значення сама по собі. У випадку, коли мотивація ґрунтується на задоволенні інших потреб, зовнішніх по відношенню до змісту самої діяльності (мотиви соціального престижу, зарплати і т.д.), тоді слід звертатися до зовнішньої мотивації. В свою чергу зовнішні мотиви поділяються на зовнішні позитивні і зовнішні негативні. Зовнішні позитивні мотиви, безсумнівно, більш ефективні і більш бажані з усіх точок зору, ніж зовнішні негативні мотиви. [4, с. 98]

Зміст концептуальних положень методики представлено такими мотивами: розмір заробітної платні, бажання кар'єрного розвитку, уникнення критики керівництва або колег, уникнення ймовірних покарань чи неприємностей, досягнення соціального престижу, повага оточуючих, задоволення від самого процесу і результату роботи, перспектива максимальної самореалізації.

Наступним кроком діагностики професійної мотивації до педагогічної діяльності у майбутніх учителів початкових класів є перевірка рівня особистісних мотивів, які пов'язані з прагненням студентів до саморозвитку та самоосвіти. Методика В.І. Андрєєвої «Оцінка здібностей до саморозвитку та самоосвіти» [5, с. 14] підготує для вирішення цього як найкраще. Опитувальник складався з 18 питань, відповіді на які оцінюються від 1 до 3 балів. Підрахунок балів надає можливість встановити рівень здібностей до саморозвитку і самоосвіти студентів.

Спостереження є невід'ємною складовою дослідження професійної мотивації. Маючи на меті визначення рівня сформованості професійної

мотивації, спостереження за діяльністю студентів (аудиторну та позааудиторну) необхідно будувати у відповідності до навчально-пізнавальної активності студентів, тривалості дії, прагнення вирішити педагогічні ситуації, стійкості та сили професійних намірів, активності під час підготовки творчих завдань, як часто виникає професійна спрямованість,

Підсумовуючи, хочемо зазначити, що дані, отримані в результаті запропонованого діагностичного комплексу, дозволяють судити про рівень сформованості професійної мотивації студентів як особистісного утворення в цілому (ступінь сформованості структури, динаміка перебігу мотиваційних процесів) і схарактеризувати вплив професійної мотивації на особистість майбутнього вчителя початкових класів.

Література

1. Гутник И.Ю. Педагогическая диагностика образованности школьников: дисс. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / И.Ю. Гутник. – СПб., 1997. – 202 с.
2. Бордовская Н.В. Педагогика. Учебник для вузов / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб : Питер, 2000. – 304 с.
3. Психологіс [Електронний ресурс] / Енциклопедія практичної психології Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича – Режим доступу: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm (дата звернення 08.11.2018).
4. Соколова И.Ю., Гиль Л.Б. От самопознания к самореализации и здоровьесбережению. Учебно-методическое пособие для студентов, магистрантов, аспирантов, кураторов, педагогов [Електронний ресурс] / Томск: ТПУ, 2010. 100 с. – Режим доступу: <http://www.lib.tpu.ru/fulltext/m/2010/m32.pdf> (дата звернення 21.09.2018).
5. Андреев В. И. Технология экспертной оценки качества работы учителей и руководителей школы, лицеев, гимназий / Валентин Иванович Андреев. – Казань : Эвристика, 1994. – 24 с.

References

1. Hutnyk Y.YU. Pedahohycheskaya dyahnostyka obrazovannosti shkolnykov: dyss. ...kand. ped. nauk : 13.00.01 / Y.YU. Hutnyk. – SPb., 1997. – 202 s.
2. Bordovskaya N.V. Pedahohyka. Uchebnyk dlya vuzov / N.V. Bordovskaya, A.A. Rean. – SPb : Pyter, 2000. – 304 s.
3. Psykholohis [Elektronnyy resurs] / Entsyklopediya praktychnoyi psykholohiyi Metodyka «Tsinnisni oriyentatsiyi» Rokycha – Rezhym dostupu: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm (data zvernennya 08.11.2018).
4. Sokolova Y.YU., Hyl L.B. Ot samopoznannya k samorealizatsyy y zdorovesberezhennyu. Uchebno-metodycheskoe posobyе dlya studentov, mahystrantov, aspyrantov, kuratorov, pedahohov [Elektronnyy resurs] / Tomsk: TPU, 2010. 100 s. – Rezhym dostupu: <http://www.lib.tpu.ru/fulltext/m/2010/m32.pdf> (data zvernennya 21.09.2018).
5. Andreev V. Y. Tekhnolohyya ékspertnoy otsenky kachestva raboty uchytel'ey y rukovodytel'ey shkoly, lytseev, hymnazyy / Valentyn Yvanovych Andreev. – Kazan : Évrystyka, 1994. – 24 s.

Pavlova O.G.

the lecturer at the Department of pedagogy, psychology and management of the municipal institution “Kharkiv humanitarian pedagogical Academy” of the Kharkiv regional council, elen.pavlova@gmail.com

Ukraine, Kharkov

DIAGNOSTICS OF THE LEVEL OF FORMATION OF PROFESSIONAL MOTIVATION FOR THE PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article is devoted to the determination of the diagnostic tensions of the level of professional motivation for the educational activities of future primary school

teachers. The role of methods for diagnosing professional motivation of future primary school teachers during their studies at a higher education institution is considered. It presents definitions of criteria, indicators and levels of professional motivation, which provide control and objective conclusions of the effectiveness of specially created pedagogical conditions. It is proved that the diagnosis will allow on a scientific basis to carry out the studying process, focusing on the targeted organization of the process of formation of professional motivation for educational activities.